

Γιατί όλοι μιλούν για τον ηττημένο της πασίγνωστης μάχης και όχι για τον νικητή; **Μια νέα ματιά στη δραματική διέλευση του Βοναπάρτη** από το ιστορικό προσκήνιο: τα εθνικά ιδεώδη της Γαλλικής Επανάστασης, η εμφάνιση του λαϊκισμού στην Ευρώπη και η καταστολή των φιλελεύθερων, δημοκρατικών ιδεών

Ο Αλμπέρ Νπιεντονέ στην ταινία «Ναπολέον» του Αμπέλ Γκανς (1927)

200 χρόνια ΒΑΤΕΡΛΟ

ΤΟΥ ΠΑΣΧΑΛΗ Μ. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ

Το Βατερλό (Waterloo) είναι τοποθεσία νοτιώς των Βρυξελλών στο κεντρικό Βέλγιο. Ο μικρός οικισμός βρίσκεται στις νότιες παρυφές μεγάλου δάσους φυλλοβόλων που περικλείει την περιοχή και τη διαχωρίζει από τη μεγα-

λούπολη στα βόρεια. Νότια απλώνεται ανοιχτή πεδιάδα που καταλήγει σε ύψωμα. Στο σημείο αυτό στις 16 με 18 Ιουνίου του 1815 η στρατιά του αυτοκράτορα της Γαλλίας Ναπολέοντος Βοναπάρτη αντιμετώπισε τις συμμαχικές στρατιές της Βρετανίας και των Κάτω Χωρών υπό τον στρατάρχη Wellington και της Πρωσίας υπό τον ηλικιωμένο στρατάρχη Blücher. Ο Να-

πολέον φρόντισε να αναπτύξει τις δυνάμεις του μεταξύ των αντιπάλων του ώστε να συμπλακεί μεμονωμένα με το καθένα από τα εχθρικά στρατεύματα. Την πρώτη μέρα, στις 16 Ιουνίου, κατόρθωσε να τρέψει σε φυγή τους Πρώσους που υποχώρησαν προς τα βορειοανατολικά. Στις 18 Ιουνίου, σχετικά αργά, άρχισαν αψιμαχίες με τα στρατεύματα του Wellington με

αμφίρροπα αποτελέσματα. Το βρετανικό Ιππικό ηττήθηκε από το γαλλικό αλλά το Πεζικό μπόρεσε να αμυνθεί επιτυχώς. Αργότερα το απόγευμα κατέφθασαν και τα ανασυνταγμένα πρωσικά στρατεύματα. Κατά το σούρουπο ο Ναπολέον διέταξε τις επίλεκτες μονάδες του να προχωρήσουν προς την τελική επίθεση.

Συνέχεια στη 2η σελίδα

200 χρόνια Βατερλό

ΚΥΡΙΑΚΗ 7 ΙΟΥΝΙΟΥ 2015 | ΤΟ ΒΗΜΑ

Η μάχη του Βατερλό, υδατογραφία του Ουίλιαμ Σάντλερ

Το φαινόμενο Ναπολέων σήμερα

Συνέχεια από την πρώτη σελίδα
Η Βρετανική Φρουρά όμως που βρισκόταν οχυρωμένη στο ύψωμα επιτέθηκε αιφνιδιαστικά στην προφυλακή των Γάλλων, ενώ άλλη μονάδα τους χτύπησε στα πλάγια. Οι βαριές απώλειες ανάγκασαν τους Γάλλους να υποχωρήσουν. Αργά το βράδυ τα πράγματα είχαν κριθεί. Ο Wellington ήταν νικητής. Ο Ναπολέων επέστρεψε στο Παρίσι, όπου στις 22 Ιουνίου υπέβαλε για δεύτερη φορά την παραίτησή του από τον θρόνο.

Το παράδοξο και το καταπληκτικό

Παρά το γεγονός ότι στα 1808-1809 ο Wellington είχε ηγηθεί των συμμαχικών δυνάμεων στον πόλεμο της Ισπανίας κατά των στρατευμάτων του Ναπολέοντος, το Βατερλό ήταν η πρώτη φορά που οι δύο στρατηλάτες βρέθηκαν αντιμέτωποι στο πεδίο της μάχης. Παλαιότερα, όταν ο Ναπολέων έφθασε στην Ισπανία για να ηγηθεί των δυνάμεών του, ο Wellington είχε ήδη ανακληθεί στη Βρετανία. Έτσι το Βατερλό υπήρξε η στιγμή της μεγάλης δόξας του Wellington, που του διασφάλισε μοναδικές τιμές στην πατρίδα του και στην αυτοκρατορία της, ανοίγοντας τον δρόμο προς την πρωθυπουργία. Όμως αν και ο Wellington ήταν ο νικητής, στην ιστορική συνείδηση της Ευρώπης η μάχη του Βατερλό ανακαλεί κυρίως τον ηττημένο, τον Ναπολέοντα, και προσκαλεί την ιστορική ανάλυση σε μια αποτίμηση του καταπληκτικού και σε μεγάλο βαθμό παράδοξου φαινομένου που αντιπροσωπεύει η δραματική διέλευσή του από το ιστορικό προσκήνιο.

Σε περιπτώσεις όπως του Ναπολέοντος, ο παρατηρητής

που δοκιμάζει να κατανοήσει τα σχετικά πολιτικά και κοινωνικά φαινόμενα βρίσκεται συχνά παγδευμένος στην αίσθηση ότι δεν μένει πλέον τίποτε να λεχθεί. Το θέμα απασχόλησε επί μακρόν και κατ' επανάληψη πολλούς και φαίνεται εξαντλημένο. Αν θυμηθούμε μόνο τους μεγάλους συγγραφείς που έγραψαν για τον Ναπολέοντα θα καταληφθούμε οπωσδήποτε από δέος: ο Σταντάλ, ο Ουγκό, ο Βυτον, ο Τολστόι και κοντά σ' αυτούς οι σημαντικότεροι πολιτικοί στοχαστές της εποχής, ο Benjamin Constant, η Madame de Stael, ο Hegel, αργότερα και ο ίδιος ο Marx προσπάθησαν να εξηγήσουν το φαινόμενο Ναπολέον και ιδίως τη δύναμη και την ακαταμάχητη σαγήνη που εξάσκησε στη γαλλική κοινωνία. Η ιστορική αφήγηση του δεκάτου ενάτου αιώνα επίσης περιστρέφεται επίμονα γύρω από το θέμα προσπαθώντας να ερμηνεύσει τις αντινομίες του.

Τι θα μπορούσε λοιπόν να λεχθεί σήμερα για τον ηττημένο του Βατερλό, που επισκίασε τους νικητές του με τον θρύλο που τον περιβάλλει; Ένα πρώτο σχόλιο προκαλεί το ίδιο το φαινόμενο Ναπολέον: το χωριάτοπουλο από την Κορσική που σαν μετωρίτης κυριάρχησε στο στερέωμα της επαναστατικής Γαλλίας, οδήγησε τις επαναστατικές στρατιές ως απελευθερωτές στην Ιταλία, αναδείχθηκε ύπατος, επέβαλε στρατιωτική δικτατορία, έγινε αυτοκράτορας το 1804, πολέμησε κατά ολοκληρης της μοναρχικής Ευρώπης επαγγελλόμενος την απελευθέρωση των λαών, ηττήθηκε τελικά μετά την ολέθρια εκστρα-

τεία στη Ρωσία, εξορίστηκε ως «αυτοκράτωρ» στη νήσο Ελβα το 1814, επανήλθε την άνοιξη του 1815 κατά το «εκατονθήμερον» και έγινε δεκτός με θερμότητα από μεγάλο μέρος του γαλλικού λαού και των ενόπλων δυνάμεων για να ηττηθεί τελικά στο Βατερλό, να εξοριστεί στην Αγία Ελένη, όπου πέθανε το 1821.

Τι σημαίνουν όλα αυτά; Υπήρξε το φαινόμενο Ναπολέον μια απλή εκτροπή της Γαλλικής Επανάστασης ή εξέφραζε κάτι βαθύτερο, κάποιες δυνάμεις που του προσέδωσαν ζωτικότητα και δυναμισμό; Ο Ναπολέων ενστερνίστηκε τις εκουχρονιστικές στοχεύσεις της Γαλλικής Επανάστασης και ως φορέας της αυτοκρατορικής εξουσίας υπήρξε ισχυρός παράγοντας εκουχρονισμού της γαλλικής κοινωνίας (δικαιο, διοίκηση, εκπαίδευση). Κυρίως όμως υπεραμύνθηκε μαχητικά

των εθνικών ιδεωδών της Γαλλικής Επανάστασης, με την επαγγελία της ισότητας και της ελευθερίας. Ο ιδεολογικός παράγοντας εξήγησε τη δημοτικότητα του εντός μιας κοινωνίας με οξυμμένες ανισότητες όπως ήταν η Γαλλία αλλά και τις συγκινήσεις που προκάλεσε στους καταπιεσμένους και υπόδουλους λαούς της Ευρώπης, περιλαμβανομένου του ελληνικού. Στον Ναπολέοντα προσέβλεψαν ως ελευθερωτή οι Έλληνες, από τον Ρήγα ως τον Κολοκοτρώνη.

Πάνω στο υπόβαθρο των εθνικών προσδοκιών οικοδομήθηκε το ναπολεόντειο σύστημα

που συνιστούσε ουσιαστικά το πρώτο αναγνωρίσιμο φαινόμενο λαϊκισμού στην ευρωπαϊκή ιστορία. Ο λαϊκιστικός χαρακτήρας του ναπολεόντειου πολιτικού εγχειρήματος, που ο Μαρξ και άλλοι ονόμασαν Βοναπαρτισμό, διαφαίνεται στην ικανότητα του Ναπολέοντος να συναρπάξει τις μάζες του λαού και του στρατού γιατί εξέφραζε και καλλιεργούσε τις προσδοκίες τους ότι αποτελούσε τη μόνη εγγύηση για την πραγμάτωση των ελπίδων τους για μια καλύτερη ζωή. Η δραματικότερη ίσως εκδήλωση αυτής της σχέσης υπήρξε η συνάντηση του Ναπολέοντος στις 7 Μαρτίου 1815 έξω από την Grenoble με τα στρατεύματα που είχαν σταλεί από την κυβέρνηση των Βουρβόνων για να τον συλλάβουν: ο Ναπολέων προχώρησε ολομόναχος προς τους διώκτες του και τους κάλεσε να φωνεύσουν τον αυτοκράτορά τους αν το επιθυμούσαν. Η απάντηση ήταν η ιαχή «Vive l'empereur» και η προσχώρηση των δυνάμεων της Παλινόρθωσης στη στρατιά του.

Η σχέση του Ναπολέοντος με τις μάζες του γαλλικού λαού είναι κοινωνιολογικά ευεξηγήτη, συγχρόνως όμως παρουσιάζει και το προσδιοριστικό χαρακτηριστικό του λαϊκισμού: τον συνδυασμό του συνθήματος της ισότητας με τον αυταρχισμό και την καταστολή των ελευθεριών, και με την περιφρόνηση της έννοιας του κράτους δικαίου. Οι μελλοντικοί μιμητές του ναπολεόντειου προτύπου θα ήταν πολλοί στην Ευρώπη και στον υπόλοιπο κόσμο. Δεν έλειψαν ούτε από την Ελλάδα, στην πολιτική κοινωνία της οποίας ενυάρχη μια ισχυρή λαϊκιστική δυναμική που την εμφανίζει πάντως συγγενέστερη με τα κατ' εξοχήν πρότυπα του λαϊκισμού κατά τον εικοστό αιώνα, τα κα-

θεστώτα της Λατινικής Αμερικής, παρά με το εκουχρονιστικό ναπολεόντειο πρότυπο.

Η Παλινόρθωση των συντηρητικών

Ας στραφούμε εν κατακλείδι και σε ένα δεύτερο ζήτημα που οπωσδήποτε συνδέεται με την επέτειο της μάχης του Βατερλό. Πρόκειται για την Παλινόρθωση, τη λυσσαλέα προσπάθεια των πολιτικών δυνάμεων της μοναρχικής Ευρώπης να ανορθώσουν την παλαιά τάξη των πραγμάτων και να ανατρέψουν τις επιπτώσεις της Γαλλικής Επανάστασης. Ήδη μετά την πρώτη παραίτηση του Ναπολέοντος τον Απρίλιο του 1814, οι δυνάμεις της «νομιμότητας» με επικεφαλής κυρίως τους τρεις μονάρχες της Ιεράς Συμμαχίας (Αυστρία, Ρωσία και Πρωσία) συγκάλεσαν το φθινόπωρο του ίδιου έτους το συνέδριο της Βιέννης με σκοπό την περιστολή της επαναστατικής πλημμυρίδας. Έτσι με το Βατερλό εγκαινιάζεται η εποχή της καταστολής που θα οδηγήσει τους φιλελεύθερους δημοκράτες στην παρανομία και θα δημιουργήσει ένα κλίμα απόγνωσης για το μέλλον της ελευθερίας στην Ευρώπη όπως φαίνεται χαρακτηριστικά στη λογοτεχνία. Η πρώτη ρωγμή στο οχυρό της τυραννίας που είχε οικοδομηθεί στην Ευρώπη συντελέστηκε με την επανάσταση των Ελλήνων το 1821 που αναπτέρωσε τις ελπίδες των φίλων της ελευθερίας και προκάλεσε την αντίδραση των δυνάμεων της Παλινόρθωσης, των παλαιών εχθρών και νικητών του Ναπολέοντος.

Ο κ. Πασχάλης Κιτρομπίδης είναι καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.